

Inž. Dragutin Jurko*

Republički sekretarijat za privredu

KONCENTRACIJA POLJOPRIVREDE U FRANCUSKOJ — OSNOVA PRODUKTIVNOSTI I BRZOG RAZVOJA

Ima mnogo razloga, što je dinamičan razvoj francuske privrede u poslijeratnom periodu pobudio interes i pažnju mnogih posmatrača. Ako jedna već razvijena industrijsko-agrarna zemlja bilježi u periodu od 1949. do 1961. godine povećanje poljoprivredne proizvodnje za 50^{0/0}, a industrijsku proizvodnju povećava za 100^{0/0}, onda se nesumnjivo radi o stopi rasta koja svakako obilježava snažan razvoj proizvodnih snaga.

Osobito je brz razvoj poljoprivrede zabilježen posljednjih godina, od 1957. godine nadalje (razvojni period trećeg petogodišnjeg plana 1957-1961.). Kao malo koju zemlju zapadne Evrope, Francusku karakterizira proces snažne koncentracije i centralizacije kapitala u poljoprivredi, praćen kako brzim povećanjem poljoprivredne proizvodnje i dostizanjem nivoa koji je već znatno iznad potreba nacije, tako isto vrlo brzim promjenama na selu, oštrim smanjenjem broja poljoprivrednih domaćinstava i ukрупnjavanjem posjeda. Treba odmah istaći da se materijalne pretpostavke za takav razvoj ucrtavaju već u prvom poslijeratnom planu razvoja francuske privrede (1947—1951. godine).

OSNOVNE KARAKTERISTIKE POSLIJERATNOG RAZVOJA

Oslanjajući se pored ostalog i na Maršalovu pomoć, prvi francuski petogodišnji plan razvoja bio je zapravo program odabranih zadataka i usmjerenih akcija na nekoliko prioritetnih zahvata i područja. U tom periodu akcenat se daje na elektricitet, ugalj, plin, cement, metalnu industriju i transport. Pored navedenog značajno mjesto dobiva i industrija poljoprivrednih strojeva i alatki koja će kasnije u svom razvoju zauzeti drugo mjesto, odmah iza automobilske industrije.

Drugi period razvoja (1952—1956) već računa na širi obuhvat. Posebno se ističe nužnost orijentacije na tehnička unapređenja uopće, produktivnost rada, stabilizaciju cijena i snažniju razmjenu s inozemstvom.

Iako su planovi razvoja po svom karakteru indikativni, oni sve više teže kompleksnijem obuhvatu u rješavanju problema razvoja.

Međutim, treći razvojni period (1957—1961. godine) sadržava kroz plan razvoja i niz »imperativnih zadataka«. Taj period je — kako po svemu izgleda — jedan od najznačajnijih za razvoj i stabilizaciju francuske privrede. Akcija se usredotočuje na poljoprivredu, energiju, i rudarstvo. S posebnom upornošću se inzistira na provođenju mnogih mjera sračunatih na brže uspostavljanje povoljnijih uvjeta privređivanja. U tom periodu je postojala pasivna platna bilanca, visoka unutrašnja potražnja, te odsustvo opće uravnoteženosti.

Moralo se pribjeći nizu mjera usmjerenih na uspostavljanje narušenih proporcija. Izvršena je devalvacija franka.

---

* Autor je bio član studijske grupe SKJ i posjetio je Francusku u rujnu 1965. god.

Uspješno sprovođenje ovih mjera ubrzo je pridonijelo općoj stabilizaciji. Razmjena s inozemstvom je porasla, platna bilanca je postala pozitivna, podmireni su i dugovi nastali sprovođenjem devalvacije franka. Već krajem razvojnog perioda, Francuska se nalazi u skupini zemalja brzog privrednog rasta, ostvarujući stopu od 4,5% (Italija 4,3%, Njemačka 4,7%). Kroz četiri godine poljoprivredna proizvodnja je porasla za 20%, industrijska za 32,4%. Praktički je likvidirana i nezaposlenost.

Četvrti razvojni period (1962—1965. godine) obilježen je planskim zadacima i ciljevima ekonomske ekspanzije i općeg društvenog napretka. Posebno je naglašena potreba za većim doprinosom zajednice u rješavanju problema regionalnog razvoja, daljnjeg jačanja materijalne proizvodnje i dostizanja takvog intenziteta privređivanja koji ponovo otvara nove i široke mogućnosti daljnjeg zaposlenja. Također je ucrtana potreba harmoničnije raspodjele dohotka.

Trebalo je u tom periodu osigurati 930.000 novih radnih mjesta (290.000 u industriji, 640.000 u tercijalnim djelatnostima). Nova radna snaga priticala je iz poljoprivrede i sela, zatim se javila potreba uključivanja u aktivno stanovništvo poratne generacije, povratnika iz afričkih zemalja, iz smanjenja armije kao i stranih radnika (327.000 od 1960—1964 god.) Osim ovih zadataka, za privredu su proizašle nove obaveze i problemi iz izmijenjenih odnosa Francuske sa bivšim kolonijama, u traženju novih puteva i načina sprovođenja svoje uloge i utjecaja u svijetu, te potpunog oslobađanja ovisnosti i utjecaja nekih svojih — u prvom redu vanevropskih partnera.

Porast društvenog proizvoda predviđen je za 24%. Što se tiče poljoprivrede ona je dobila istureno mjesto kao posebna i dugoročna šansa Francuske, kako u odnosu na poljoprivrednu deficitarnost, njenih zapadnoevropskih partnera, tako i u odnosu na širu međunarodnu razmjenu.

PROMJENE U STRUKTURI I VELIČINI SEOSKIH DOMAĆINSTAVA

Od ukupnog stanovništva Francuske, na selu živi 44%, ali samo 21% se oavi poljoprivredom (godine 1954. od ukupno aktivnog stanovništva 26,7%, a 1962. godine 20,4%). Prosječna gustoća seoskog stanovništva je 38 na 1 km², od čega 17 poljoprivrednika. Gustoća varira od rajona do rajona a uvjetovana je prirodnim, ekonomskim i historijm faktorima.

Prema podacima Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj OECD, manje zaposlenih u poljoprivredi od Francuske ima SAD (6,8%), Belgija (6,1%), Švicarska (9,4%), Holandija (9,8%) i Britanija (3,8%). Nasuprot ovim zemljama nalazi se grupa zemalja koje u nerazvijenoj poljoprivredi zapošljavaju velik dio stanovništva (Turska 76,9%, Grčka 57%, Portugal 42,1%).

Smanjenje broja seoskih domaćinstava u Francuskoj teče odavna, ali se u posljednjim decenijama osobito ubrzava. Koncentracija kapitala sve više zahvaća i poljoprivredu. Godine 1892. Francuska je imala 3,467.000 seoskih domaćinstava, da bi u 1929. godini imala 2,951.000, te 1956. godine 2,116.100. Prema tome, za šest decenija broj seoskih domaćinstava je smanjen za 1,350.900. Ocjenjuje se da je broj domaćinstava za posljednjih 7 — 8 godina pao za daljnjih 300.000 što ukazuje na znatno ubrzanje procesa koncentracije.

Komparacija službenih statističkih podataka iz 1929. i 1956. godine najbolje ilustrira nastale promjene.

Ne računajući u ovom pogledu domaćinstva do 1 ha, kretanje je slijedeće:

Kategorija	1929.		1956.	
	Broj domaćinstava	Ha	Broj domaćinstava	Ha
1 — 5	1,050.000	3,750.000	642.000	1,702.800
5 — 10	755.000	5,600.000	472.000	3,470.000
10 — 20	500.000	8,200.000	532.000	7,518.000
20 — 50	310.000	9,800.000	375.000	11,148.600
više od 50	50.000	4,850.000	95.100	8,192.800
Ukupno:	2,665.000	32,200.000	2,116.100	32,032.200

Kao što se vidi iz podataka, kategorije najmanjih domaćinstava (1 — 5 i 5 — 10 ha) su radikalno smanjene. Uzevši u razmatranje obje kategorije, proizlazi da je od 1,805.000 takvih domaćinstava iz 1929. godine, ostalo u 1956. godini svega 1,114.000 domaćinstava, što ukazuje da je godišnje iščezavalo prosječno 25.000 domaćinstava, odnosno 691.000 za manje od 30 godina. Kroz taj period prepolovljene su i obradive površine tih kategorija, te su pale sa 9,350.000 ha na 5,172.800 ha. Uz smanjenje broja domaćinstava kao i obradivih površina, smanjena je i veličina prosječnog posjeda koja je u tim kategorijama (1 — 10 ha) iznosila 1929. godine 5,18 ha, a 1956. godine iznosi 4,64 ha.

Kategorija domaćinstava veličine 10 — 20 ha, pokazala je samo relativnu stabilnost. Broj domaćinstava je neznatno povećan sa 500.000 na 532.000. Međutim, smanjenje ukupnih površina u toj kategoriji za gotovo 700.000 ha jasno ukazuje da je i ta kategorija među onima na čiji se račun vrši proces koncentracije.

Kategorija od 20 do 50 ha je u svakom slučaju u porastu. Broj domaćinstava je porastao za 65.000, dok su obradive površine povećane za 1,348.000 ha, pri čemu je prosječna veličina domaćinstva ostala približno ista (oko 30 ha). Obzirom na stupanj opremljenosti i produktivnosti rada, moglo bi se zaključiti da ova kategorija može izdržati konkurenciju i da se za sada održava. No i taj zaključak se ne može odnositi na sva domaćinstva.

Kategorija s više od 50 ha obradivih površina pokazuje najveći rast. Broj takvih domaćinstava se udvostručio (sa 50.000 na 95.100) dok je koncentracija zemljišta također izrazita (sa 4,8 na 8,2 milijuna ha). U ovoj kategoriji su najkрупnija domaćinstva potpuno ekipirana, tehnički opremljena i visokoproduktivna, te praktički dirigiraju biljnom proizvodnjom. Tu ulogu u stočarskoj proizvodnji oni za sada još nemaju, ali za to postoje posebni razlozi.

Ako bismo ovu kategoriju (prosječne veličine domaćinstva 90 ha) raščlanili, onda dobivamo slijedeće:

Kategorija	Broj domaćinstava
50 — 100 ha	74.901
100 — 200 ha	16.721
200 — 500 ha	3.334
više od 500 ha	188
Više od 50 ha	95.144 domaćinstva
Ukupno	sa 8,192.800 ha

Prema stanju od 1956. godine proizlazi dakle da u toj godini svega 95.144 najkrupnijih domaćinstava obrađuje gotovo dvostruko veće površine od 1.114.000 domaćinstava (s posjedom do 10 ha). Drugim riječima, 4,4% najkrupnijih domaćinstava drži 25,5% od ukupnih obradivih površina, dok 52,5% najmanjih ali najbrojnijih domaćinstava (do 10 ha) posjeduje samo 16% od ukupnih površina.

Povećanje zemljišta u vlasništvu sve manjeg broja sve krupnijih domaćinstava naročito se ubrzano odvija u području najintenzivnije agrikulture. Tako npr. 10 departmana šireg pariskog bazena (Aisne, Oise, Seine et Marne, Seine et Oise, Somme, Marne, Eure et Loire itd.) imaju 4.109.600 ha najboljih površina, od čega je više od polovice (2.290.700 ha) u vlasništvu 22.294 domaćinstava. Slično važi i za departman Cher u srednjoj Francuskoj gdje svega 2.997 domaćinstava drži 281.600 ha ili 50% ukupnih površina.

Ukrupnjavanjem posjeda, te modernizacijom i unapređenjem proizvodnje, prije svega kroz tehničko opremanje, broj najamnih radnika se iz godine u godinu smanjuje. Ocjenjuje se da je u 1964. godini bilo oko 600.000 najamnih radnika među kojima je sve više onih koji dolaze iz drugih zemalja.

TEHNIČKA BAZA FRANCUSKE POLJOPRIVREDE

Smanjenje broja domaćinstava, prije svega najmanjih (do 10 ha), koncentracija zemljišta i sve izrazitija težnja za specijalizacijom stvaralo je sve povoljnije uvjete za ekonomičniju primjenu i korištenje mehanizacije u poljoprivrednoj proizvodnji.

Snažan razvoj industrije poljoprivrednih strojeva omogućio je u relativno kratkom periodu mnogostruko povećanje mehaničke snage po jedinici površine. Završetkom II svjetskog rata, francuska poljoprivreda je imala jedva 37.000 traktora, što znači da je na jedan traktor otpadalo čak 864 ha obradivih površina. Međutim, u 1964. godini broj traktora iznosi već 1.010.000 kom, te po jednom traktoru u prosjeku otpada 31 ha, a to je — uzmemo li cjelokupnost poljoprivrede — vrlo visok nacionalni prosjek. Nema sumnje da je dostizanje ovakvog stupnja opremljenosti (više od 1 KS po ha) značio najodsudniji faktor unapređenja poljoprivredne proizvodnje.

Kretanje efektivnog strojnog parka posljednjih godina najbolje ilustriraju slijedeći podaci:

	Traktori	Motokultivatori	Kosačice	Žetveni strojevi, kombajni i dr.
1945.	37.000	—	1.500	—
1950.	120.000	24.000	10.000	3.800
1955.	268.000	80.400	38.100	15.000
1960.	760.000	200.000	75.000	57.500
1962.	900.000	230.000	85.000	75.500

Opremanje se naročito ubrzava počevši od 1955. godine tako da se kroz narednih pet godina ukupni strojni park gotovo utrostručio. Ulaganja u mehanizaciju su npr. 1960. god. bila preko šest puta veća nego u 1949. godini.

Najveći dio traktora i opreme apsorbirala su gospodarstva od 20 — 50 ha i veća, iako su u tom periodu i manja gospodarstva nabavljala strojeve, da bi kasnije ta nabavka bila sve teža. Naime, traktor »reno dizel« od 25 KS stajao je 1962. godine oko 1,3 milijuna starih franaka i ako se tome doda još kojih 90.000 — 250.000 franaka koliko, naime, košta pojedino priključno oruđe (a kojih za osnovnu i dopunsku obradu treba bar 5—6) dolazi se do brojke koju danas mali posjednik teško može da uloži. Interesantno je napomenuti da se prema kriterijima banke iz aprila 1960. godine nabavka traktora veže na odgo-varajuću površinu tako da se traktor od 15 KS uvjetuje sa 19 — 21 ha, traktor od 25 KS sa 23 — 27 ha, a traktor od 35 KS sa 32 — 36 ha.

Nije onda ništa neobično ako se kaže da je danas — što se tiče traktorizacije i ekipiranosti — potpuno opremljeno najviše 900.000—1.000.000 domaćinstava. To je približno 50% francuskih domaćinstava, no treba odmah dodati da ona posjeduju oko 80% od ukupno obradivih površina.

Veličina posjeda kod kojih se na ovakvu opremljenost isplati ići, danas se već ocjenjuje sa 30 — 40 ha. Zbog toga velik broj malih domaćinstava ne samo da još uvijek računa i radi s minimalnom vučom, već je upućen i na korištenje usluga koje pružaju opremljenija domaćinstava, ili pak posebne organizacije (C.U.M.A.) koje pored manjih gospodarstava uslužuju i kategorije većih domaćinstava (20—40 ha), krupnijim strojevima npr. u žetvenim radovima. Naime, potpunu opremljenost nalazimo samo kod gospodarstava većih od 50 ha kojima se isplati nabavka i tako krupnih strojeva kao što su kombajni.

Osim toga treba istaći da su u širokoj praksi za potrebe domaćinstava prihvaćena razna sitnija oruđa koja olakšavaju dnevni rad u polju kao i u dvorištu (elektromotori i dr.)

Mala gospodarstva orijentirana na više kultura, osobito u povrtlarstvu, voćarstvu, zatim uzgoju vinove loze, duhana i sl. koriste u velikoj mjeri motokultivatore kojih je u 1964. godini bilo oko 325.000 komada .

Kosačice i niz drugih oruđa mnogo se upotrebljava u stočarskim i brdskim rajonima gdje su zamijenili teški ručni rad u košnji i spremanju kaba-ste krme.

Vidimo, dakle, da u francuskoj poljoprivredi i pored visoke prosječne opremljenosti od 1 KS strojeva po ha još uvijek ima mjesta dopunjavanju raznolikih potreba čitavim spektrom različitih strojeva oruđa, ratila sve do konjskog pluga i sijačice.

Razumije se da ta perspektiva nije dugoročna, ali se javlja kao izraz sadašnjih ekonomskih mogućnosti malih domaćinstava i njihovih adaptacionih pokušaja da se drži korak i da se gura u konkurentskim uvjetima dok se gurati može.

Naravno, veliki posjedi mogu potpunije koristiti strojeve, a osim toga daljnju racionalizaciju i ekonomičnost traže u sve većoj specijalizaciji proizvodnje. Istina, specijalizaciji pribjegavaju i mnoga malena gospodarstva, koja koristeći blizinu tržišta često veoma intenzivno proizvode povrće, cvijeće i sl. na svojih nekoliko hektara. U najtežem su položaju svaštarska malena ili srednja domaćinstva, pogotovo ako ne posjeduju jači stočni fond, koji je — bar što se govedarstva tiče — još uvijek najvažniji elemenat kakve-takve stabilnosti ovih gospodarstava, budući su krupna domaćinstva i velike farme pretežno orijentirane na biljnu proizvodnju gdje tehnička opremljenost i tehnološki postupci daju veće efekte od stočarske proizvodnje.

U najintenzivnijem poljoprivrednom rajonu pariškog bazena, još 1938. godine 1 poljoprivredni radnik je dolazio na 8 — 10 ha. Danas je taj odnos već 30 — 40 ha po 1 radniku.

Velike mehanizirane farme danas računaju sa 44 ha po 1 radniku, dok specijalizirana žitarska pa čak i reparska gospodarstva traže rješenja sa 80 — 100 ha po 1 zaposlenom.

Jedna velika farma od 400 — 500 ha prije rata je upošljavala 40 poljoprivrednih radnika i brojnu sezonsku radnu snagu. Danas ta ista farma upošljava desetak traktorista, mehaničara i bez ikakvog drugog angažiranja radne snage. Treba spomenuti i primjer jednog vinogradara koji godišnje daje 15.000 hl vina, i koji je danas aviotretiranjem 100.000 čokota kroz desetak minuta zamijenio rad koji su ranije obavila 23 radnika.

Naravno, mali, pa i srednji posjedi, u tome znatno zaostaju. Na taj način se tehnička i ekonomska inferiornost malog posjeda javlja kao ograničavajući faktor i zapreka modernizaciji, pred čijim zahtjevom ona neminovno iščezavaju, ustupajući mjesto krupnom planu velikih i sve više specijaliziranih farmi.

MINERALNA GNOJIVA

Porast potrošnje mineralnih gnojiva u skladu je sa ciljevima povećanja poljoprivredne proizvodnje.

Iz godine u godinu količina čistih hranjivih elemenata sve više se povećavala po 1 ha što ilustriraju slijedeći podaci:

Elementi	Godina upotrebe			
	1957	1959	1961	1963
N	13,5	15,8	18,6	23,2
P	26,3	28,6	32,3	37,7
K	19,6	22,3	24,5	29,6
Ukupno NPK	59,4	66,7	75,4	90,5
Zahvaćene površine u 000 ha	28.740	29.500	29.700	29.000

OBRADIVE POVRŠINE I STRUKTURA KORIŠTENJA

Prema osnovnoj podjeli najvažnijih površina, statistika ukazuje na slijedeće:

1. površine pod travama	13,062.700 ha
2. oranične površine	19,006.800 ha
3. vinogradi	1,462.900 ha
4. voćnjaci	292.900 ha
5. šume	11,435.000 ha

Oranične površine se koriste — uz manja ili veća odstupanja — približno ovako:

žitarice	9,195.500 ha	(48,3%)
stočna hrana	5,944.900 ha	(31,4%)
industrijsko bilje	2,630.700 ha	(13,8%)
okopavine, povrće i dr.	585.100 ha	(3,1%)
ugar	650.600 ha	(3,4%)

Osim navedenih površina treba još spomenuti rasadnike (19.200 ha), plantaže topola (147.100 ha), zatim kestene, masline i orahe (185.200 ha), ljekovito i aromatično bilje (32.500 ha) itd.

Neobrađive površine iznose 4,3 milijuna ha.

Izvanredno povoljne uvjete za poljoprivrednu proizvodnju Francuska mora zahvaliti svom geografskom položaju. Otvorena blagom utjecaju Atlantika i Mediterana, a istovremeno zaštićena Pirinejima od žestokih vrućina Španije, te Alpama i Vogezima od velikih hladnoća istoka, uz dovoljne količine oborina i njihovu povoljnu raspoređenost, ona zaista ima osnovne uvjete za uspješnu biljnu proizvodnju.

Za najšire poljoprivredno područje raspon oborina se kreće od 600 do 1200 mm. Štetni nedostatak oborina i suša javlja se samo u jednom uskom obalnom pojasu juga gdje može biti godišnje i manje od 50 kišnih dana.

Preko 200 kišnih dana bilježi područje Pirineja i planinski rajoni uz istočnu granicu kao i Bretanja, dok je najveći dio teritorija (blizu 90%) pokriven manje-više povoljnim rasponom od 100 — 200 kišnih dana u godini.

KRETANJE PROIZVODNJE OSNOVNIH RATARSKIH KULTURA

Krupna proizvodnja žitarica, a posebno pšenice, planski je regulirana odmah poslije II svjetskog rata, te unapređivana i stimulirana niz godina. Nedostatak zobi i raži široko je kompenziran povećanjem proizvodnje ječma i kukuruza.

Uglavnom se može reći da je prosječan prinos gotovo svih žitarica iz perioda prije II svjetskog rata danas već udvostručen. S tim u vezi interesantno je napomenuti da je uzgoj pšenice na površinama od preko 5,2 milijuna ha u periodu 1930—1939. godine, smanjen za preko 1 milijun ha u 1952. godini, da bi 1964. godine i pored velikog povećanja prosječnog prinosa (sa 19,6 na 31 mtc/ha) porasle za 200.000 ha.

Unapređenju nacionalne proizvodnje pšenice u prvom redu je pridonijela visoka garantirana cijena (znatno iznad američke cijene). Nivo proizvodnje je 1964. godine dosegao 13,5 milijuna tona. Ovakva proizvodnja omogućava da se gotovo polovina može izvesti, naravno uz materijalnu podršku države.

Poslije pšenice najveći uspjeh je postignut u proizvodnji ječma koji je važna stočna krma. Površine pod ječmom su kroz posljednje tri decenije utrostručene uz istovremeno udvostručene prinose, pa je danas ukupna pro-

izvodnja šest puta veća nego ranije. Postignut je vrijedan opći prosjek od 2850 kg/ha. Ovakav rast proizvodnje dao je ječmu mjesto ispred kukuruza.

Proizvodnja kukuruza je 1963. godine bila dva puta manja, a 1964. godine čak tri puta manja od proizvodnje ječma.

Površine pod kukuruzom i prinosi poslije rata (gotovo do 1955. godine) nisu se bitno razlikovali od stanja iz perioda od 1930 do 1939. godine. Tek posljednjih godina površine su porasle, pa su tek danas, otprilike, tri puta veće od onih iz 1952. godine.

Do sada su postignuti najbolji proizvodni rezultati 1963. godine kada je ostvarena proizvodnja od 3,85 milijuna tona (946.700 ha uz prinos od 39,4 mtc/ha).

Međutim, već 1964. godine je proizvodnja kukuruza na gotovo jednakim površinama (901.500 ha) iznosila svega 1950 milijuna tona, ili svega 21,6 mtc/ha, što ukazuje da se kod ove kulture još uvijek nije dostigao onaj stupanj sigurnosti i stabilizacije koju pokazuje proizvodnja strnih žita.

Navedene konstatacije o kretanju površina i ukupne proizvodnje kroz posljednjih 30 godina ilustriraju slijedeći pokazatelji:

		Period 1930 — 1939. god.	Godina 1952.	Godina 1964.
Pšenica:	ha	5,217.000	4,180.000	4,379.500
	mtc/ha	15,4	19,6	31
	produkcija (tona)	8,034.180	8,192.800	13,576.450
Ječam:	ha	745.000	1,075.000	2,342.100
	mtc/ha	14,7	16,1	28,5
	produkcija (tona)	1,095.150	1,730.750	6,674.985
Kukuruz:	ha	339.000	349.000	901.500
	mtc/ha	15,8	13,9	21,6
	produkcija (tona)	535.620	485.110	1,947.240

Proizvodnja krmnog bilja zauzima već odavno velike površine. Napredak se ovdje očituje povećanjem produktivnosti. Počevši od umjetnih i prirodnih livada do pašnjaka, određenom njegovom ove su površine postale izvor jeftine krme i osnova pašnog sistema stočarenja. Osim toga, oranični uzgoj jednogodišnjih i višegodišnjih leguminoza zauzima oko 3,3 milijuna ha uz prinos crvene djeteline sa 55 mtc/ha (1,17 milijuna ha) i lucerne sa 63 mtc/ha (1,65 milijuna ha), grahorice sa 45 mtc/ha (321.000 ha) itd.

Krmna repa se uzgaja na 765.000 ha uz prinos od 611 mtc/ha.

Od industrijskih kultura najznačajnija je šećerna repa koja se iz godine u godinu uzgaja na 350—400.000 ha s prinosom od 349 mtc/ha 1958. godine, te do sada najboljim prinosom od 467 mtc/ha ostvaćenim u 1960. godini.

Veoma značajno mjesto zauzima, nadalje, proizvodnja povrća. Dobro organizirana i masovna proizvodnja povrća omogućila je visoku potrošnju ovih vrijednih komponenata u dnevnoj ishrani.

I u Francuskoj, kao i u drugim zemljama, ova je proizvodnja dugo zao- stajala iza potreba — sve dotle dok nisu stvoreni osnovni preduvjeti. Uz teh- ničku opremljenost proizvodnje, manipulacije, transporta i prodaje, tekao je paralelno s tim i rad na selekciji visokoproduktivnih ranih i kasnih sorata dobre kvalitete, izjednačene produkcije i otpornosti na manipulaciju i transport.

Godine 1960. proizvodnja nekih povrtnih kultura kretala se ovako:

	Ha	Prinos mtc/ha		Ha	Prinos mtc/ha
rajčica	14.844	233	šparga	21.182	28
kupus	16.101	242	grašak	29.450	50
crveni luk	10.742	159	artičoka	17.728	78
mahune	21.051	60	itd.		
mrkva	17.452	241			

Proizvodnja krumpira je rajonizirana i obuhvaća preko 800.000 ha. Godi- ne 1960. je proizvedeno 1,48 milijuna vagona. Prinos se kreće 160 mtc/ha.

VOĆARSTVO I VINOGRADARSTVO

Voćarstvo, a posebno vinogradarstvo Francuske, toliko poznato u čitavom svijetu, ne iziskuje potrebu da se o tom nešto posebno kaže. Napomenuo bih samo nekoliko podataka.

Proizvodnja nekih vrsta voća kretala se u posljednjem razdoblju ovako:

	u tonama	
	1952. g.	1964. g.
jabuke	555.020	945.060
breskve	136.080	399.630
kruške	255.870	303.660
grožđe stolno	188.820	186.560
trešnje	90.410	104.390
kajsije	40.940	31.120
		(1963. g. čak 163.280)

Od ostalog voća treba još spomenuti kesten (102.900 tona), šljive (47.490 t), jagode (36.880 t), zatim ribiz, malina i južno voće.

Površine pod vinogradima 1950. godine su iznosile 1,536.000 ha s produk- cijom od 65, 132.000 hl. Godine 1964. površine su nešto manje uz gotovo istu produkciju od 60,563.000 hl.

STOČARSKA PROIZVODNJA

Učešće stočarske proizvodnje u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji je znatno poraslo. Od 44% iz prijeratnog perioda, učešće se povećalo na preko 60% u 1961. godini. Nesumnjivo je ovo najbolji indikator porasta intenziteta i napretka poljoprivrede u cjelini.

Ova kretanja najbolje ilustrira promjena strukture prihoda poljoprivredne proizvodnje. U ukupnom prihodu učešće pšenice i povrća je znatno smanjeno (i uz apsolutni porast proizvodnje), dok je npr. meso i mlijeko osjetljivo povećalo svoje učešće.

Praktički uzevši, danas uglavnom 5 kategorija čine osnovne prihode francuske poljoprivrede.

Tako npr. 80% vrijednosti ukupne poljoprivredne proizvodnje predstavlja:

— meso	32 %
— mlijeko	20 %
— voće, povrće	11 %
— žitarice	10 %
— vino	9 %
ukupno:	80 %

Kod mesa otprilike 24% otpada (u jednakom odnosu) na goveđe i svinjsko meso, a 8% na meso peradi, kunića, konja i dr.

Približno uzevši, vrijednost francuske poljoprivredne proizvodnje iznosi četverostruko veću vrijednost od automobilske industrije ili dvostruko veću vrijednost od kemijske industrije odnosno metalurgije.

Kretanje brojnog stanja u stočarstvu

U posljednjoj deceniji brojno stanje u govedarstvu se kretalo ovako:

	1950.	1955.	1960.
krave	8,164.000	9,376.000	10,262.000
podmladak	6,291.000	6,941.000	8,135.000
ostale kategorije	1,346.000	1,255.000	1,104.000
ukupno:	15,801.000	17,572.000	19,501.000

Već u 1963. godini brojno stanje goveda je povećano na 20,147.100 kom. od čega broj krava dosiže 10,715.400 kom.

Ukupna produkcija mlijeka i mliječnih prerađevina također je u stalnom porastu. Tako npr.:

	1952.	1963.
mlijeko ukupno:	150 mil HI	246 mil. HI
produkcija po 1 kravi	1.837 l	2.295 l
maslac ukupno	2,310.000 mtc	4,320.000 mtc
sir ukupno	2,220.000 mtc	4,970.000 mtc

Kretanje brojnog stanja u svinjogojstvu, ovčarstvu i konjarstvu je slijedeće:

	1952.	1963.
svinje	7,190.000	8,967.000
ovce	7,675.000	8,626.000
konji	2,333.000	1,356.000

Broj krmača je porastao sa 850.000 (1950.) na 1,038.000 u 1960. godini.

Peradarstvo daje jeftinu i masovnu proizvodnju mesa, te je kao i u drugim zemljama ovaj razvoj vezan uz tehnički i ekonomski napredak u načinu proizvodnje. Kretanje je slijedeće:

	1958.	1960.
u tonama	350.000	394.000
u komadima	280 mil.	315 mil.
jaja kom.	7.950 mil.	8.950 mil.

Najveći napredak je učinjen u proizvodnji kokoši, jaja i brojlera. Od 315 mil. komada peradi na kokoši otpada 85% proizvodnje. Od ostalih, manje zastupljenih vrsta, na patke otpada 20 milijuna komada, guske 6 milijuna, purane 4 milijuna, biserke 2,3 mil. itd.

Ukupna proizvodnja mesa u 1963. i 1964. god. iznosi:

Meso	1963. god.		1964. god.	
	tona	po stanovniku kg	tona	po stanovniku kg
goveđe	1,238.000	25,5	1,162.000	24,5
teleće	423.000	8,8	397.000	8,5
svinjsko	1,216.000	26,0	1,278.000	26,6
ovčje	117.000	2,7	139.000	2,9
konjsko	76.000	2,2	110.000	2,4
Ukupno:	3,055.000	65,2	3,086.000	64,7

Ovi podaci ukazuju na napredak, pogotovo ako se ima u vidu da je ukupna produkcija mesa u 1952. godini iznosila 2,605.000 tona odnosno 59 kg po stanovniku.

Ipak, čini se, da proizvodnja goveđeg mesa posljednjih godina ne podržava rast potreba na ovom artiklu. Svakako su jedan od važnih faktora koji negativno utječu na ovu proizvodnju naprijed opisane promjene i dinamika smanjenja broja malih i srednjih domaćinstava, dakle onih kategorija koja su dominantni nosioci stočarske produkcije.

Naime, od 1,5 milijuna domaćinstava koja drže goveda, 1,362.000 domaćinstva daje 88% od ukupne produkcije mlijeka, ili tačnije 900.000 domaćinstava posjeduje do 5 krava po domaćinstvu, dok 462.000 domaćinstava posjeduje 5 — 10 krava po domaćinstvu.

Krupne koncentracije su rjeđe, one traže dopunsku i skupu radnu snagu, pa se u tom slučaju veliko gospodarstvo radije opredjeljuje na mehaniziranu i visokoproduktivnu biljnu proizvodnju, čime postiže bolje ekonomske efekte. Vjerojatno u ovom treba tražiti objašnjenje zbog čega su npr. površine pod pšenicom (i pored stalnog povećanja hektarskog prinosa) porasle od 1952. do 1964. godine za više od 200.000 ha, a površine pod ječmom i kukuruzom za više od 1,800.000 ha.

Zbog toga brojčano najmanja, ali po veličini zemljišta s kojim raspolaže kategorija najkrupnijih domaćinstava (95.100 domaćinstava posjeduje 8.192.800 ha) predstavlja osnovnog činioca u ratarskoj proizvodnji. Unutar ove kategorije nalazi se npr. 20.000 proizvođača šećerne repe koji daju 70% od ukupne produkcije, dok 101.000 proizvođača iz kategorije srednjih i malenih posjeda daju tek 30%. Slično je i kod ostalih ratarskih kultura.

Iz naprijed datog pregleda vidi se da je francuska poljoprivreda dosegla zavidni nivo proizvodnosti i suficitarnosti. Opći privredno-ekonomski razvoj čitave privrede ubrzao je i njen razvoj. Sistem planiranja kojem se u kapitalističkoj Francuskoj poklanja mnogo pažnje i kojeg se nije odrekla ni jedna od dvadesetak poslijeratnih vlada Francuske, a koje su se često mijenjale sve do perioda De Golove stabilizacije — redovno je davao odgovarajuće mjesto poljoprivredi i činiocima njenog razvitka.

Industrija poljoprivrednih strojeva i tehničkih sredstava za ishranu i zaštitu bilja dobila je odgovarajuće mjesto već u prvim programima poslijeratnog privrednog razvitka. Za dvadeset godina broj traktora i ostale opreme povećan je za više od trideset puta u odnosu na stanje u prvim poslijeratnim godinama. Nacionalni prosjek od 1 Ks strojeva po 1 ha odnosno jedan traktor na 30 ha, uz potrošnju od preko 100 kg/ha čistih hraniva predstavlja ključni faktor unapređenja i povećanja poljoprivredne proizvodnje. Zbog toga je moguće da danas svega četiri milijuna privredno aktivnih u poljoprivredi proizvodi i osigurava ne samo obilnu i visokokvalitetnu ishranu za čitavu naciju, već i ozbiljne viškove hrane za izvoz.

Proces deagrarizacije već je doveo do 80% nepoljoprivrednog stanovništva. On se, međutim, nastavlja i dalje. Procesi ukрупnjavanja i koncentracije se odvijaju u pravcu eliminiranja malenih i onih srednjih domaćinstava, koja se ne mogu prilagoditi ili nisu u stanju da prate i da odgovore zahtjevima daljnjeg razvitka i ekonomsko-tehničkog progresu. Limit oko kojeg se »bježi« iz poljoprivrede je 30 ha i manje-više ovdje je i granica rentabiliteta.

Dominantni proizvođači tržišnih viškova (u prvom redu ratarskih proizvoda) danas su 100.000 domaćinstava (s prosječno velikim posjedom od oko 100 ha), a koje već drže 25% od ukupnih obradivih površina u Francuskoj. Zatim slijedi kategorija od 375.000 domaćinstava koja posjeduju 34% od ukupnih površina, ali sa znatno manjom prosječnom veličinom posjeda.

Preostalih 41% od ukupno obradivih površina posjeduje najbrojnija kategorija manjih i malenih domaćinstava, kojih ima 1,656.000 (77% od ukupnog broja domaćinstava), a na čiji račun se vrše procesi koncentracije. Okolnost da upravo ove kategorije drže najveći dio stočarske proizvodnje i da daju oko 65% mesa i preko 80% mlijeka (na bazi tipičnih, posvuda proširenih stada od 5—10—15 krava), govori o tome da krupnih, na industrijskoj osnovi postavljenih i visokoproduktivnih stočarskih — osobito govedarskih koncentracija nema, pa u isto vrijeme taj faktor donekle djeluje da proces eliminiranja ovih kategorija domaćinstava ne teče brže, odnosno onim tempom kojim bi išao da tog »uporišta« nema.

Inače samo se po sebi razumije da država svojom politikom pospješuje razvoj krupnih farmi i koncentracije uopće. Malena i srednja domaćinstva teže dolaze do kredita. Sistem otkupa, proširenja i prihvaćanja zemlje favorizira krupne i rentabilne farme. Do kojeg će nivoa taj proces ići, za sada je teško reći. Svakako su interesantni neki nagovještaji službenih krugova da u tom pogledu ne bi bilo svrsishodno otići predaleko.

Međutim, ne treba potcijeniti postojanje i aktivnost opozicione ljevice, prije svega KDF koja se, osobito poslije XVII kongresa, svojom politikom zaštite malenog i srednjeg seljaka, suprotstavlja ekspanziji krupnog kapitala. Pri tome — a to treba posebno podvući — ona se ne zalaže za očuvanje tih posjeda kakvi jesu. Naime, zaštita malenih posjeda pod svaku cijenu mogla bi se poistovijetiti sa suprotstavljanjem razvitku s obranom već prevaziđene kategorije sitnog posjeda u uvjetima današnjeg ekonomsko-tehničkog razvitka. Zbog toga se KDF odlučno zalaže za njihovo jačanje, za brži razvoj, za povećanje porodičnog domaćinstva prije svega kroz borbu protiv diskriminacionih mjera i politike vlade, koja sputava razvitak i koja je dovela do nejednakih mogućnosti.

Težište akcije je izraženo zahtjevom da se ograniči krupni posjed do limita preko kojeg višak zemlje treba da ide na jačanje i brži razvoj malog i srednjeg seljaka. U tom slučaju, kako se ističe, došlo bi do ravnomjernijeg razvitka, pa bi dovelo do znatnog poboljšanja životnih uvjeta — ako ne za sve — a ono ipak za desetine tisuća domaćinstava koja u sadašnjim uvjetima slabo žive.

U svakom slučaju vrijeme će pokazati kako će se stvari dalje razvijati. Iako ne treba očekivati ništa posebnog po čemu bi se razvoj poljoprivrede u Francuskoj razlikovao od ma kog rješavanja poljoprivrede u bilo kojoj kapi-

talističkoj zemlji Zapada, gdje je krupni posjed već odavno postao uvjet za modernizaciju i povećanje proizvodnje, primjer francuske poljoprivrede je ipak interesantan, ako ni zbog čega drugog, ono zbog relativno kratkog vremena u kojem je postignuto veliko povećanje materijalne proizvodnje kao posljedica uspješno provedenih i pravovremeno usklađenih svih potrebnih pretpostavki za ovakav razvoj.